

Barcsa János (Tetétlen, 1871. dec. 8. – Debrecen, 1910. szept. 15.): középiskolai tanár, levéltáros.

Születése százéves évfordulóján, 1971. december 8-án Hajdúnánáson tartott nagyszabású *emlékünnepek* (emlékművek állítása Tetétlenen és Hajdúnánáson, tudományos emlékülés tiszteletére, a *Barcsa János Emlékezete* című kiadvány megjelentetése stb.) hívták fel újból a figyelmet a fáradhatatlan tudós tanárra. Olyan formán is, hogy iskolát és utcát neveztek el róla, és tervbe vették az egyik főmunkájának tekinthető *Hajdúnánás Város és a hajdúk történelme* (Hajdúnánás, 1900.) című könyve újbóli megjelentetését. Ez a terv azonban csak 1989-ben valósulhatott meg, amikor is reprint kiadásban közreadták. A reprint kiadványhoz önálló füzet formájában mellékeltek *Nyakas Miklós: Gondolatok Barcsa János Hajdúnánás Város és a hajdúk történelme című munkájához* című alapvető fontosságú tanulmányát (Hajdúnánás, 1989. 24 p.).

Barcsa János 1898-1902-ben volt a hajdúnánási református gimnázium tanára. Ez alatt a rövid idő alatt mind a tanítás-nevelés (latin-történelem szakos és okleveles gyorsírás tanár lévén, első sorban szaktárgyait, de irodalmi-irodalomtörténeti érdeklődése és tájékozottsága folytán magyar nyelvet és irodalmat is, valamint francia nyelvet-és irodalmat is, és az önként vállalkozóknak gyorsírást is tanított), mind a tudományos

munka (eszme-és irodalomtörténet, történettudomány) terén maradandót alkotott. Barcsa János a Kaba-Püspökladány-Szeghalom táján elterjedt és több ágra szakadta Barcsa család tetétleni (szegényebb) ágához tartozó Barcsa családból származott. 1871. december 8-án született Tetétlenen. Földműves szülei szerény viszonyaik ellenére is gondos nevelésben részesítették; gyermekük „felemelkedését” műveltsége, tudása, iskolázottsága révén látták elérhetőnek. A kis Barcsa János éles eszével, gyors felfogóképességével, igen jó emlékező tehetségével, kimondhatatlan szorgalmával, tanulmánygyűléseivel és jó magaviseletével már a tetétleni elemi iskolában kitűnt. Mi sem volt természetesebb, mint az, hogy mind a tanítók, mind a tetétleni református egyház vezetősége, papja és a szülők együttes véleményének (és segítségének) megfelelően 1884-ben beírtatták a debreceni református kollégium gimnáziumába. A gimnáziumban, ahol mindvégig jó tanuló volt, sok jelét adta annak, hogy szorgalmas, sokmunkájú, állandóan dolgozó, csak a munkának élő tudós ember lesz belőle. Nagy lelkesedéssel vett részt az iskolai közösségi élet minden megnyilvánulásában. Itt, gimnáziumi tanuló korában teljességedett ki benne a történelem, a magyar történelem szeretete, megismerni vágyása. Nyolcadikos korában három pályamunkájával is díjat nyert. 1892-ben tett érettségét, utána a pesti tudományegyetem bölcsészettudományi karára iratkozott be, latin-történelem szakra. Az egyetemen is töretlen szorgalommal tanult. A megfeszített, erején felüli tanulás, a minél többet megismerés, tudás vágya azonban megviselte. A gyenge fizikumú, bizonyára rendszertelenül is élő és étkező ifjú hamarosan eljutott az idegösszeomlásig és a morbus hungaricus küszöbéhez is. Barátai tanácsára, de a maga elképzelése szerint is úgy vélt segíteni magán, hogy „kikapcsolódásként”, tanulmányait félbeszakítva, elmegy önkéntesnek. 1895-ben be is vonult és egy évig katonáskodott német nyelvterületen. A „kikapcsolódás” azonban csak félig-meddig sikerült. Mert katonáskodása alatt a

német nyelven kívül hadtörténettel kezdett foglalkozni és katonai teendőit is legjobb tudása szerint, minden igyekezetét felhasználva végezte. Meg is volt az eredménye, mert 1896-ban hadnagyként szerelt le, de ami ennél fontosabb volt: egészsége lényegesen javult és a német nyelv elsajátításában is nagyot lépett előre. Visszament az egyetemre és 1897-ben tanári alapvizsgát tett. Alapvizsgája után Berlinbe ment, hogy az ottani egyetemen fejlessze történelmi tudását, hogy nyelvészettel és bölcsészettel foglalkozzék. A berlini egyetem abban az időben világhírű volt. A Bölcsészettudományi Karon, általában a társadalomtudományok területén a *Fichte*, *Schleiermacher* nyomdokain járó, a kései német idealizmust képviselő professzorok újnak ható eszméket hirdettek, módszereket alkalmaztak-ajánlottak és nagy hatással dolgoztak. Barcsa János is hatásuk alá került s miközben német tudását is tökéletesítette, rengeteget tanult és sok-sok ösztönzést kapott. Természetesen végiglátogatta a berlini tudományos-kulturális intézményeket is, különösen sokat forgolódott a levéltárakban, múzeumokban. Leginkább pedagógiai és tudományos kutatási módszertani kérdéseket tanulmányozott s így vált rendszeres, feltétlen pozitivistává. Ugyanakkor a sokféleképpen megtapasztalt német voluntarizmus elrettentette és inkább kereste a könnyedebb, a klasszikus értelemben vett liberálisabb francia közélet és tudományosság eredményeit, például azáltal is, hogy elkezdett franciául tanulni. Viszont mindkét kultúrában kifogásolta az elvilágiasodást, a közömbösséget, a vallástalanság térhódítását és az ezek ellenhatásaként is fellépett katolikus ultramontán törekvéseket. 1898-ban, amikor hazajött, tanári szakvizsgát tett. Maradhatott volna az egyetemen is, azonban fizetést csak évek múltán kaphatott volna, őt pedig pénzszerzésre, biztos megélhetésre szorították körülményei. Szülei időközben előregedtek, elszegényedtek. Az otthonról kapott támogatás minimálissá, szinte csak jelképpé vált. A különböző ösztöndíjak pedig nem jelentettek számára biztonságot, hiszen csak bizonyos tervek

megvalósítására, célok elérésére adták azokat. Egészsége is állandóságot, biztos alapot, nyugalmat kívánt. De nemcsak anyagi-egészségi gondjai miatt ment el tanítani, hanem azért is, mert égett a vágytól, hogy tudományát (eszmétörténet, irodalomtörténet, egyház-és iskolatörténet, pedagógia-metodika stb.) idehaza, a magyar történelem kutatásában hasznosítsa. Ezért aztán elfogadta a hajdúnánási református gimnázium meghívását és 1898-ban Hajdúnánásra költözött és ez év szeptemberében megkezdte oktató-nevelő munkáját.

Barcsa János igen jól érezte magát Hajdúnánáson. Jó helyre került, kiváló kollegák közé, olyan helyre, ahol a helytörténetírásnak, az iskolatörténeti kutatásoknak és feldolgozásoknak már nagyon szép előzményei voltak..

Nagy Elek igazgatóban atyai jó baráttra, mindenben támogatóra talált. A nagyszerű Braszai Károly, a tanári könyvtár őre, is mindenben a segítségére volt. Például azzal is, hogy a tanári könyvtár számára beszerezte a legújabb történelmi irodalmat, a Barcsa János munkájához szükséges újabb szakkönyveket.

Barcsa Nánáson is, mint mindig és mindenütt, nagy lendülettel, teljes odaadással, alapos helyi tájékozódást szerezve, kezdett munkához. Iskolai munkája és közéleti szereplése eredményességére vall, hogy hamarosan a gimnáziumot „Fenntartó és Kormányzó Testület” (mai megfogalmazás szerint Igazgatótanács) tagja lett és a tantestületi jegyzői tisztséget is rábízták. Barcsa nánási tudományos munkássága azért is fontos, mert először itt kezdett komoly, nagyobb szabású kutató-és feldolgozó munkába. Itt mutatta be először hihetetlen szorgalmát, szívós munkakészségét, rendkívül nagy gondossággal és pontossággal és gyorsan végzett levéltári (és kisebb mértékben könyvészeti) adatgyűjtő munkáját. Bár Nánáson készült első munkája történeti, közelebről egyháztörténeti munka (a rekordidő alatt elkészített *A hajdúnánási ev. ref. egyház történelme. 1899. Amihez A hajdúnánási ev. Ref. egyház számára tett alapítvá-*

nyok és adományok rövid ismertetése című munkája, pótfüzetként, csak 1906-ban jelent meg) páratlan elismerést hozott számára, úgy véljük, hogy hatásában jelentősebb munkák a Nánáson született és a gimnázium évkönyveiben megjelent eszmétörténeti tanulmányai voltak. *A szabadság eszméje a XVII. Században* (A Hajdú-Nánási Hat Oszdtályú ev. Ref. gimnázium Értesítője az 1897-8 tanévről. Közzéteszi: Nagy Elek igazgató. H-Nánás, 1898. 3-82. p.) és *A XVII. Század magyar történetirodalma* című tanulmányára (A hajdúnánási hatosztályú ev ref. gymnasium Értesítője az 1900-1901 tanévről. Szerkesztette Nagy Elek igazgató. 1901. 3-86. p., ami önálló címlappal és új lapszámozással, önálló könyvként is megjelent) gondolunk Nánási adatgyűjtő munkásságát első sorban a hajdúnánási református egyház szép renden tartott levéltárában és az ugyancsak rendben tartott, szépen gondozott városi levéltárban végezte. De bekapcsolódva országos adatgyűjtésekbe, mint például a *Thury Etele-féle Iskolatörténeti Adattár* munkálataiba, más, már nemcsak helyi forrásokhoz fordult. Itt, Nánáson látta szükségét annak, hogy 1901-ben a budapesti egyetemen magyar nyelv és irodalomból, mint harmadik tárgyból is tanári képesítést szerezzen.

Barcsa János számára minden adat, mindenféle forrás egyformán fontos volt, az igazi műfaja éppen az adattárkészítés, jegyzékek, listák, katalógusok összeállítása volt. Egész élete adatgyűjtései során, a számára valamilyen szempontból érdekesnek vélt, vagy aktuálisnak talált adatokból rövid forrásismertetéseket, tárcaszerű cikkeket készített és jelentetett meg, főleg az egyházi- és az iskolai sajtóban, de egyéb helyeken, például a híres *Debreceni Képes Kalendáriomban* is. Ezek a kis, hosszabb-rövidebb cikkek tették igazán ismertté a nevét és keltették fel iránta az érdeklődést.

Ma is sokan tartják főmunkájának a Hajdúnánáson készült, valóban nagy munkáját, a monografikus igényekkel számoló, rendkívül adatgazdag (jól lehet, hogy adatgyűjtése során csak a nánási református egyház és a

város levéltárára szorítkozott) *Hajdu-Nánás Város és a hajduk történelme* című könyvét. Abban, hogy 1902-ben eltávozott Hajdúnánásról és a Debreceni Református Kollégium Tanítóképző Intézetébe pályázott, azt kell látnunk, hogy Debrecenben, a Kollégiumi Nagykönyvtárban, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában és Debrecen kulturális életében nagyobb, gazdagabb és szélesebb körű kutatási lehetőségeket látott. Távozása egyáltalán nem azt jelentette, hogy elfelejtette volna nánási kutatásait. Ellenkezőleg, sokszor visszanyúlt hozzájuk és nánási kutatásait, szempontjait beépítette későbbi munkáiba. Szép példa erre az, hogy 1902. november 15-én megtartott *A protestánskori magyar irodalom* című székfoglaló értekezése, egyfajta összegező folytatása a már említett két, Nánáson készült eszmetörténeti tanulmányának. Külön említést érdemel, hogy ugyanezen tárgykörből készített disszertációja alapján 1903. február 5-én a pesti egyetemen doktori szigorlatot tett cum laude eredménnyel.

Mi nánási ihletésűnek találjuk az egyik nagy, a maga nemében egyedül álló munkáját *A debreceni kollégium és partikulái* című, a későbbiekben nagy hatást kiváltott könyvét is (Debrecen, 1905.)

A tanítóképző intézeti tanársággal sok elfoglaltság járt együtt. Nemcsak a Debreceni Egyházmegye iskoláinak felügyelője lett, a Gönczi Egyesület elnökévé is megválasztották. A Debreceni Tanári Kör jegyzője, majd a Magyar Református Tanítók Országos Egyesületének választmányi tagja és hivatalos lapjának munkatársa, a Csokonai Kör tagja stb. stb. lett. Mindennél nagyobb jelentőségű volt azonban az, hogy 1908-ban a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárnokának nevezték ki. Sajnos, a korábban oly sokszor kutatott és ezáltal nagyon is jól ismert levéltárban, mint levéltárnok, csak két évig tevékenykedhetett. De ez alatt a két év alatt is, *mint levéltáros is*, rengeteget dolgozott. Állandó munkalázban égett és egészsége egyre romlott. Végül is összeomlott és *Barcsa János 1910. szeptember 15-én meghalt.*

A ma embere Barcsa fő-, illetve legnagyobb alkotásának a három kötetes *A tiszántúli református egyházkerület történelme* című munkáját tartja, annak ellenére, hogy befejezetlen maradt. A megjelent három kötet arról tanúskodik, hogy Barcsa János ebben a munkájában minden, az egész élete során felkutatott idevonatkozó adatot felhasznál; tárgyát korszakolva, az egyes korszakokon belül tárgyi csoportosításban adta elő.

Minden korszakban bőségesen ismertette az ABC-rendbe szedett gyülekezetek iskolaügyét.

Barcsa János rengeteget írt, rendkívül sokat dolgozott. Ebben a megemlékezésben képzelenség lenne minden munkájáról szólni, még csak utalni is rájuk. Azoknak, akik az elmondottakon túl életéről és munkásságáról többet szeretnének tudni, a már említett *Barcsa János emlékezete* című, 1971-ben kiadott könyvet ajánljuk figyelmébe. A könyv Barcsa János eléggé részletes életrajzán kívül kisebb munkáiból szemelvényeket is mutat be, de különösen fontos lehet az érdeklődők számára *Héthy Zoltán* gazdagon annotált Barcsa bibliográfiája

Összefoglalva az elmondottakat azt kell megállapítanunk, hogy nagy kár lenne, ha a kiváló tanár, a hangyaszorgalmú kutató, a tudós történész-levéltáros életéről és munkásságáról megfeledkeznénk. Mindkettőnek mai életünk számára is van mondanivalója; munkái nagy részét megkerülhetetlen forrásoknak tartjuk.

Dankó Imre